

HORVÁTH RÓBERT

A Szegedi Tudományegyetem Statisztikai Tanszékének történetéről

Cséka Ervin professzor az 1986/87. tanévben, azaz a jelen sorok szerzőjének, mint a Kar Statisztikai Tanszéke vezetőjének nyugdíjbavonulása után – az utódlás kérdésének megoldásáig – helyettesként ellátta ennek a tanszéknek vezetői teendőit is. E feladatra való felkérése annyiban szakmai jelleggel bírt, hogy mint a Büntetőjogi Tanszék vezetője a bűnügyi és igazságügyi statisztikával pályafutása során ismételtelen érintkezésbe került, saját tanszékének munkatársai között e diszciplinának érdemes művelője is tevékenykedett és tevékenykedik részben a Statisztikai Tanszék hasonló kutatási területen dolgozó munkatársával is szoros együttműködésben.

Mindezekre való tekintettel talán fokozott érdeklődésére tarthat számot az alábbi vázlat, mely a Statisztikai Tanszék történetét vázolja fel Egyetemünk keretében az I. világháború utáni Szegedre telepítéstől kezdve egészen 1953 végéig, azaz a jelen sorok szerzőjének tanszékvezetői működését megelőző időszakig. Ez az összefoglalás 1966. év folyamán a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya keretében működő Statisztikatörténeti Szakcsoport IV. Vándorülésén Szegeden hangzott el, – felkérésre, hogy az egész országból összegyűlt e kérdések iránt érdeklődő szakstatisztikusokkal megismertesse e fontos oktatási és tudományos intézmény múltját és egyben a "genius loci"-t is felidézze. Miután nyomtatásban eddig még nem látott napvilágot és az egyetemtörténet számára anyaga még nem publikus, felajánlása egy egyetemi emlékkönyvben történő közzétételre mindenképpen helyénvalónak tűnik.

Az 1966-os Vándorülés alkalmával természetesen az akkor már tizenkét éve vezetésem alatt álló tanszék "története" még a jelenidő kategóriájába tartozott és arról még csak érintőleg sem lett volna ildomos a bennerejlő szubjektív tényező folytán akkoriban értekezni. Az idő múlása azonban még húsz évet adott hozzá a Statisztikai Tanszék élén lefolytatott egyetemi működésemhez, melyet harminckét évi ott töltött szolgálattal fejeztem be. Nehéz tehát kitérni az alkalom és egyben a feladat elől, hogy e tanszéki történethez kapcsolódva, ha mindjárt egy szubjektív visszaemlékezés jelleggel, mintegy "epilógusként", ennek a következő időszaknak néhány főbb mozzanatára és tanulságára is röviden kitérjek.

Abban a reményben vetem papírra ezt a pár kiegészítő gondolatot, hogy nemcsak az időkeretet tekintve, de a történések távlataira nézve is hozzá tudok tenni valamit az előző szakasz történetéhez.

I. Történetírásunk már néhány évvel ezelőtt felvetette egyetemünk történetének problémáját. Az ezzel kapcsolatban lefolytatott módszertani megbeszélések gyorsan elvezettek ahhoz a megoldáshoz, hogy az egyetem történetét csak a legkisebb élő egységek történetén, vagyis a tanszékeken keresztül lehet a legkönnyebben megközelíteni, amennyiben ez a történetírás nem kíván az általánosságokban maradni, hanem a kultúrtörténeti elemzéshez komoly bázist kíván nyújtani.

Rögtön előljáróban meg kell jegyezmem, hogy ez a problémafelvetés tudomásom szerint eddig még nem vezetett a József Attila Tudományegyetem egyetlen tanszékének történeti feldolgozására sem, – valószínűleg a tanszékek fő feladataiban mutatkozó meglehetősen nagy munkaterhelés következtében. A Statisztikatörténeti Szakcsoport IV. Szegedi Vándorgyűlése a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának keretében nem várt és kitűnő alkalmat nyújt viszont arra, hogy az általa átfogott keretben Egyetemünk Statisztikai Tanszékének történetével kapcsolatos problémákat – legalábbis egy első megközelítés jellegével – felvázoljuk, bármilyen rövid is legyen az erre a célra rendelkezésre bocsátott időbeli keret.¹

II. Egy tanszék történetét felvázolni – még ha csak madártávlatból is –, nem könnyű feladat. Annak ellenére nem, hogy a Szegedi Tudományegyetem Statisztikai Tanszéke nem tekint vissza viszonylag nagy múltra: 1921-es megalakulásától alig több mint négy évtizedet kell tulajdonképpen napjainkig átfogni, amennyiben eltekintünk attól a problémától, hogy a történelmi Magyarország 1872-ben Kolozsvárott alapított egyetemének, a Ferenc József Tudományegyetemnek egykori Statisztikai Tanszékét a történelmi hűség folytán – a jelen tanszék elődjének – vagy legalábbis tradíciói egyik kialakítójának kell tekinteni. Ettől azonban már csak a helyszíni kutatások nehézségei miatt is el kell most tekintenünk.²

A téma ilyen leszűkítése mellett is – a II. világháború előzményei következtében – a Kolozsvári Egyetem problémája másodszor is felmerül, miután a Horthy-rendszer jogfolytonossági alapra helyezkedett és 1940-ben a Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karát a visszaállított Kolozsvári Egyetemre helyezte át teljes egészében –, tehát a Statisztikai Tanszékkel együtt. A Szegeden 1940-ben újonnan létesített Horthy

---

¹ A jelen sorok szerzőjének mind a Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályába, mind annak Történeti Statisztikai Szakcsoportjába csak ezt az 1966-os vándorülést követően volt módja bekapcsolódni, – ez utóbbinak később elnökeként, előbbinek elnökségi tagjaként is működve a tagok választása alapján.

² A könyvtárközi kölcsönzés erre nem adott módot és e tradíció ápolását az utóállam 1972-ben, a Ferenc József Tudományegyetem 100. éves jubileumának előkészítése alkalmából "revizionizmusnak" minősítette és ellene diplomáciai jegyzékben tiltakozott. Ennek következtében ez évben csak az 50. éves jubileum megünneplésére került sor.

Miklós Tudományegyetem nem rendelkezett tehát sem ilyen karral, sem ilyen tanszékkel — csak a Kolozsvári Jog- és Államtudományi Kar 1945-ös visszatérése után, újból Ferenc József Tudományegyetem elnevezéssel. Ha tehát ettől az 1940-45 közötti átmeneti kolozsvári időszaktól kényszerűségből eltekintünk, úgy leszűkített témánk két nagy periódusra tagolható. Nevezetesen: a Tanszék történetére a letűnt, II. világháború előtti korszakban, 1922-től 1940-ig, vagy esetleg 1945-ig, — és második nagy korszakként a Tanszék II. világháború utáni történetére, a jelen korszak jegyében, 1945-től napjainkig.

A Tanszék történetének felvázolásával kapcsolatos fő elméleti szempontokat és feladatokat sem könnyű kitűzni. A történetírás, mint ismeretes, nagy fejlődést futott meg azóta, hogy a politikai, azaz a hatalom birtoklásáért folyó eseménytörténet mellett felfedezte ezeknek a történéseknek gazdasági hátterét, majd e hátteret mint a történelem mélyebben fekvő gazdasági alapját, a marxizmus pedig mint az egész társadalmi történelem meghatározóját fogta fel. Tulajdonképpen a polgári történetírásban még ezelőtt a felismerés előtt bekapcsolták a történetírásba a sorrendben harmadik tényezőt is, az ún. művelődéstörténet formájában, sőt ezt a szellemtörténeti áramlat külön centrális jelentőséggel ruházta fel. Csak napjainkban érkezik el oda világviszonylatban a történetírás, hogy az egyes tudományok történetét nagyobb igénnyel és rendszeresen feldolgozza, — és ezeknek szerepét, jelentőségét és kihatásait mindhárom említett nagy területen is vizsgálja. Egy egyetem története és ezen belül egy tanszék története — egyéni megítélésem szerint — csak ebben a nagy keretben helyezkedik el, azaz mint intézménytörténet a tudománytörténeten belül.

A feladat tehát e keretben fő összefüggések vizsgálata lehet csak, még akkor is, ha ezek esetleg nemcsak az időben, de a térben is nagyon korlátozottan érvényesültek. Eredményezhet természetesen egy ilyen vizsgálódás teljes negatívumot is abban a formában, hogy egy adott területi és kulturális miliőben és a vizsgált időben egy olyan kis egység, mint egy tanszék, amely jelenlegi vizsgálódásunk tárgya, nemcsak szubjektív, de objektív körülmények folytán egyáltalán nem tudott semmiféle mérhető, vagy akár kvalitatíve észlelhető tudománytörténeti szerepet játszani.

A dolog természeténél fogva ezeket az összefüggéseket könnyebb mindenesetre a tanszéki tudományos, illetve kutatómunka vonatkozásában rögzíteni, melynek dokumentumai — legalábbis nagyobb részben a publikált tudományos irodalom formájában — rendelkezésre állnak. Lényegesen nehezebb természetesen az oktatómunka hatását lemérni, noha a tananyagok e téren is felkutathatók, ha nem is mindig viszonylag olyan teljes körben, mint a tudományos munkásság területén.

Ez utóbbi kérdés már a források problémájával is szorosan összekapcsolódik. Világos azonban, hogy az említett forrásokon túlmenően olyan további források tanulmányozására is szükség van, mint az egyetemi tanrendek, évkönyvek, közzétett nyilvános jelentések, — és természetesen az egyetem belső igazgatásával kapcsolatos, kifelé nem publikált, hasonló jellegű anyagok, — ideértve a kari és egyetemi tanácsulések ebből a szempontból igen

becsés anyagát is. Ez utóbbiak sokszor az egyetlen és kizárólagos olyan dokumentumot jelentik, amelyek egyes döntő jellegű változásokat egyedül regisztrálnak. Ezekon kívül természetesen a tanszékeken működő személyek magániratai, mind tudományos, mind oktatási jellegű kézíratai, levelezése, sőt személyes visszaemlékezései is felhasználásra kell, hogy kerüljenek, és mindez természetesen nemcsak a hazai, de a külföldi partnerek vonatkozásában is szóba jöhet.

A tanszéki történet e legszűkebben körvonalazott alapkérdéseinek felvázolásából is már némi magyarázatot találunk arra, hogy miért halad ez a munka általában nagyon nehezen, — de ehhez természetesen még egy további, szubjektív elem is járul. Arról van szó ugyanis, hogy a tanszéki történetírást műfajánál fogva elsősorban történészek hatáskörébe kellene utalni. Az ő feladatukat azonban hihetetlenül megnehezítené viszont az, hogy olyan tudomány vagy tudományok történetén belül kellene e feladatokat megoldaniok, amely számukra többé-kevésbé idegen területet jelentenek. A feladat megoldása tehát mégiscsak az egyes szaktanszékekre, a jelen esetben a statisztikusra vár, és jól dokumentálja egyben a Statisztikatörténeti Szakcsoport létjogosultságát és a statisztikai tudományon belüli hézagpótló szerepét és jelentőségét.

III. Úgy érzem, itt lenne most helyes az elméleti és elvi jelentőségű kérdések felvetését elvágnom, — melyek már így is kissé szétfeszítették ennek az első megközelítésnek a kereteit. A továbbiakban arra kellene most már törekednem, hogy "in medias res" valamit a jelenleg vezetésem alatt álló tanszék történetéről is érzékeltsek.

Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt két konkrétumról szeretnék beszámolni, — nevezetesen arról, hogy a Tanszék történetének két — viszonylag rövidebb — szakasza, ha nagyon vázlatosan is, de már feldolgozásra került, — részben az egyetemünk történetével kapcsolatos problémák felvetése nyomán, — részben pedig egy konkrét tanszéki évfordulóhoz kapcsolódva.

1. Ami az első kérdést illeti, Egyetemünk történetének összegyűjtése és az anyaggyűjtés tanszékenkénti feladatként való lerögzítése gyors iniciatívát követelt. Ez készítetett engem arra, hogy a Tanszék 1921-től megbízott és 1923-ban kinevezett első vezetőjét személyes emlékezéseinek feldolgozására sürgősen felkérjem. *Laky Dezső* professzor, aki 1921-1926-ig volt e tanszék vezetője, megbízásomból nagyban-egészben el is végezte ezt a feldolgozást egy első vázlatban, — az igényesebb feldolgozásban azonban halála már megakadályozta.³

2. A másik feldolgozott szakasz *Schneller Károly* professzor halálának 10 éves évfordulója alkalmából, 1964-ben fogta át nevezett működését, mint e tanszék vezetőjét, beleértve a II. világháború alatti kolozsvári periódust is, tehát 1939-től 1953-ig. E feldolgozás gerincét Schneller Károly tudományos és oktatói munkásságának elemzése képezte egy emlékülés keretében. Azon belül is fő működési területének, a demográfia területére eső munkásságának feldolgozása volt a cél nevezett kortársának, *Thirring Lajos* egyetemi magántanárnak tollából.

---

³ *Laky Dezső* 1962-ben hunyt el, közvetlenül e megbízás vállalását követően.

Elhangzott ugyanezen alkalomból nevezett nem jelentéktelen gazdaságstatisztikai munkásságának egy kiegészítő értékelése is, az én zárszavamban⁴, s végül Schneller Károlynak az egyetem életében betöltött vezető tevékenységét, rektori és dékáni működését karunk azidei dékánja, Kemenes Béla professzor idézte fel e rendkívüli kari ülés megnyitásakor.

Ad 1. Ha e két említett szakaszra vonatkozó anyagot röviden jellemezni kívánjuk, Laky Dezső emlékezéseinek anyagáról azt mondhatjuk, hogy fényt vet a Tanszék felállításának, s megindításának nehézségeire, — annál is inkább, mert Laky Dezső kénytelen volt megosztani munkásságát a Tanszék és a Központi Statisztikai Hivatal között. Amellett alig indította meg itteni munkáját, elhódította őt innen a *Buday László* halálával megürült Budapesti József Nádor Műegyetem Közgazdasági Kara, illetve annak Statisztikai Tanszéke. A kezdeti statisztikai oktatási anyag nem áll rendelkezésre, csupán Laky Dezső egy vázlata arra nézve, hogy mit oktatott, s ebből arra lehet következtetni, hogy itt dolgozta ki budapesti állam- és jogtudományi kari előadásai későbbi vezérfonalát.⁵ A Szegeci Tudományegyetemhez kapcsolódóan Laky tudományos munkásságot nem fejtett ki, idejét teljesen abszorbeálta statisztikai hivatali munkájának és egyben tudományos munkásságának legértékesebb terméke, az I. világháborút követő román megszállás közgazdasági kárainak felmérése.

Ad 2. Ami a Schneller Károly nevével fémjelzett korszak anyagának jellemzését illeti, ez teljes egészében feltárja Schneller Károly tudományos munkásságát, — legalábbis ami a publikált anyagot illeti. Ugyanakkor oktatói munkásságát is megpróbálja rendszerezni, mind módszertani, mind tartalmi szempontból. Ez utóbbihoz részben a kéziratos nem-publikált jegyzetanyagot is fel lehetett használni Schneller Károly családja jóvoltából. Fény derül ebből az anyagból e kiváló oktató egyéniség legfontosabb módszertani kontribúcióira, mind demográfiai, mind népesedéspolitikai vonatkozásban. Ezek elsősorban az általa standardizált halálzási és születési rátákban jelölhető meg, valamint az agrárnépsűrűség általa kidolgozott számítási módszerében. Gazdaságstatisztikai vonatkozásban különösen azokat a korrelációs számításait kellett e téren kiemelni, melyekkel a népesedéspolitika és a gazdaságpolitika közötti

---

⁴ Ennek az ülésnek az anyaga a kari Acta túlerheltsége folytán nem került publikálásra. Az anyag gondos megőrzése azonban lehetővé tette annak publikálását a közelmúltban: Schneller Károly népességtudományi életműve, szerk.: *Mádai L.*, A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Történeti Demográfiai Füzetek 8. sz., Budapest, 1990. — A hivatkozott megemlékezéseket lásd *Tbirring L.*: Schneller Károly emlékezete (1893-1953) — Születésének 70. és halálának 10. évfordulója alkalmából, — továbbá *Horváth Róbert*: Zárszava, — uo. 9. és k., illetve 27. és k. p. Emlékezés a szegeci József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán — 1964. IX. 10.

⁵ Ez utóbbira a budapesti Állam- és Jogtudományi Kar Statisztikai Tanszékére való áthelyezése után került sor, — lásd *Laky D.*: Statisztikai előadások, 1946/47. tanév, Kézirat gyanánt, Budapest, 1947. Ennek egy továbbfejlesztett változata egy évtizeddel később jelent meg, — ua. Statisztikai módszerek, Budapest, 1959. címmel. Az említett Központi Statisztikai Hivatali monográfia ua. Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai címmel, az előbbi, valamint a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában is, Budapest, 1923.

összefüggéseket kutatta, főleg közvetlenül halála előtt. Az ülés felidézte Schneller Károly tudományos szervező tevékenységét a Magyar Statisztikai Társaság keretében és ott betöltött 1946-1949 közötti elnökségi funkcióját, valamint a Nemzetközi Népeségtudományi Unió Magyar Csoportjának elnökeként kifejtett munkásságát is.⁶ Azzal az értékítéllettel zárult, hogy noha Schneller Károly mögött hatalmas tudományos és oktatói múlt állott, ismert tény, hogy 1939 előtt közel két évtizeden át a Miskolci Jogakadémia Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszékét is vezette már, méghozzá igen magas színvonalon, mégsem tartozott ama szerencsés tudósok közé, akiket a letűnt korszak az akadémikus ranggal "fémjelzett". E jelentős mellőzéssel párhuzamosan ugyanakkor viszonylag túl korán halt meg ahhoz, hogy mai rendszer kellőképpen megbecsülhette volna, tudományos és emberi fajsúlyának és a tudományért folytatott – pózok nélküli – következetes harcának elismeréseként.

Kritikailag a két anyaggal kapcsolatban azt tartanám szükségesnek aláhúzni, hogy mindkettő a letűnt korszak tudományos világában uralkodó törvényszerűségeknek megfelelően túlságosan is egyetlen személyhez, a tanszékét megtestesítő professzor személyéhez tapad, – ez azonban szükségszerű, bár Schneller Károly 1945 utáni korszakára nem feltétlenül áll. A Horthy-korszak felsőoktatási politikájának azonban a társadalomtudományi téren ez felelt meg, és így egyetemünk e karán valódi értelemben vett tanszékek nem fejlődtek ki. A sikeresebb tanszékvezetők inkább magas állami, többnyire államtitkári, miniszteri, árkormánybiztosi és egyéb pozíciók betöltése felé orientálódtak, nem pedig a kevésbé mutatós, áldozatos oktatói munka és a tudományos utánpótlás nevelése irányában. Schneller Károly ebből a szempontból is kivétel volt. Már 1939-ben létrehozta a Kar Közgazdasági és Statisztikai Intézetét a közgazdász professzorral közösen, melynek egy díjazott és egy díjtalan adjunktusi státust sikerült biztosítania, – a történeti hűség kedvéért jegyzem meg, hogy az utóbbit szerény személyem számára.

Schneller Károly ezt a tradíciót a felszabadulás után is átmentette, sőt ezen túlmenően két magántanár habilitációjára is sor került a statisztika köréből *Aldobolyi Nagy Miklós* főiskolai tanár személyében, valamint jogakadémiai tanárként személyemben.⁷ Ezen felül alkalmat és lehetőséget biztosított arra is 1949-től kezdve, mint Egyetemünk közgazdaságtan professzora számára, hogy főkéllégiumi jellegű gazdaságstatisztikai előadásokat tarthassak a Statisztikai tanszék keretében. Ezzel egyrészt a Tanszék profilját gazdagította, másrészt a fiatalabb kollégának sokoldalúbb oktatómunkára adott lehetőséget. Fájdalommal

---

⁶ Ennek utolsó megnyilvánulása az 1947 utolsó napjaiban tartott előadóiülés volt Schneller Károly elnöklete alatt. Lásd a (4) alatti kiadványban az ott elhangzott előadást *Horváth R.*: A teljes foglalkoztatottság kérdése és annak népességstatisztikai vonatkozásai, – uo. 57. és k. p.

⁷ Uo. 6. p. – hivatkozással a két magántanára. A Horváth-féle magántanári értekezés 1948-ban anyagi nehézségek miatt kéziratban maradt, de a későbbiek folyamán a kari Actá-ban kiadásra került. Lásd *Horváth R.*: A statisztika fejlődése Franciaországban és annak magyar tanulságai. *Acta Univ. Szegediens., Jur et Pol.*, Tom. XIV., Fasc. 4., Szeged, 1967., 11 szabvány-ívet meghaladó terjedelemben.

kell megállapítanom, hogy az a dinamikus reformálási hullám, amely éppen az 1950-es évektől kezdve szinte napjainkig állandóan forrongásban tartja az állam- és jogtudományi karokon folyó statisztikai oktatást, 1954-től kezdve — vagyis tanszéki jogutódként az én vezetésem alatt — ennek a nemes tradíciónak átmentését nem tette lehetővé, és ennek következtében a Tanszék keretei ma jóval szerényebbek, mint az ő vezetése alatt voltak, különösen ami az utánpótlás nevelés kérdését illeti.

IV. Befejezésül hadd szóljak néhány szót az előttünk álló feladatokról, elsősorban most már nem az említett két anyaggal kapcsolatban, hanem azokra az időhézagokra konkretizálva, amelyeket e két anyag nem érint.

A Laky Dezső és Schneller Károly tanszéki munkássága közé eső viszonylag hosszabb periódusban — azaz 1926-1939 között — *Surányi-Unger Tivadar* professzor volt Egyetemünk Statisztikai Tanszékének vezetője, aki 1929-től kezdve az ugyancsak a József Nádor Műegyetem Közgazdaságtudományi Karára gazdaságtörténészként távozó *Kovács Ferenc* professzor közgazdaságtani katedráját is helyettesként átvette. Surányi-Unger Tivadar azonban gazdaságfilozófusként és közgazdász tantörténészként indult a tudományos pályán, és ezt az előszeretétét a közgazdaságtudomány művelése iránt mindvégig olyan nagymértékben megőrizte, hogy tudományos munkásságában viszonylag kisebb helyet foglalt el a statisztika művelése. Ezt eleinte inkább csak válságtörténeti elméleti munkássága alátámasztása céljából, később pedig gyakorlati gazdaságpolitikai, árkormánybiztosi karrierjének alátámasztása céljából fejtette ki. Szeretnénk itt legjelentősebb ilyen jellegű munkái közül 1936-ban megjelent "Közgazdaságtan" tankönyvének "Magyar jólét" elnevezésű gazdaságpolitikai részére, valamint a hatalmas méretű "Budapest szerepe az ország gazdasági életében" című tanulmányára statisztikai vonatkozásban hivatkozni, — a kisebbeket most nem említve.⁸

Oktatási szempontból jellegzetesnek kell tartanunk, hogy a vezetése alatti korszakban — még a 20-as évek végén — egyetlen gyorsírói jegyzeteken alapuló statisztikai tananyag készült csak, melyet meglehetősen nagy önállósággal *Gosztonyi Pál* joghallgató adott ki.⁹ Egészen 1939-ig, Surányi-Unger Tivadarnak a közgazdasági tanszékre való végleges kinevezéséig —, ez a tananyag nem is változott, vagyis szinte függetlenül a kor követelményeitől, illetve az egyetemi jegyzetekkel szemben támasztott időszerűségi követelményektől. Ha lehet, talán még különösebbnek kell tartanunk, hogy az az egyetlen matematikai statisztikai módszertani monográfia, melyet Surányi-Unger Tivadar kiadott, német nyelven és a közép-európai közgazdász szakkörök számára íródott, feljűk közvetítve az angol-szász matematikai statisztikai elmélet 1920-as évtizedének újabb eredményeit. E mű ily módon a hazai fejlődésre úgyszólván semmiféle hatást nem gyakorolt, s alig hinném, hogy a jelenlévők közül valaki is ismerné ezt a

---

⁸ *Surányi-Unger T.*: Magyar nemzetgazdaság és pénzügy, Budapest, 1936., — továbbá ua.: Budapest szerepe Magyarország gazdasági életében — 1925-1934. 1-2. köt., Budapest, 1936.

⁹ Statisztika, Egyetemi jegyzet, Kézirat gyanánt, *Gosztonyi Pál* joghallgató gyorsírói jegyzetei alapján, Szeged, 1929.

munkát.¹⁰ Surányi-Unger professzort, — aki ellentétben Balás Károly budapesti professzorral, munkásságában inkább eklektikus volt, semmint a hazai német orientáció vizein evezett volna —, gyakorlati gazdasággazdaságtudományi tevékenysége végülis ugyanebbe a táborba vitte, — de már a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Közgazdaságtani Tanszékének vezetőjeként, 1940-től kezdve. Így került sor végülis az országból való végleges távozására a háború végével, — amit itt is csak sajnálattal regisztrálhatunk.¹¹

Schneller Károly 1953 végén bekövetkezett halálával megürült Tanszékét — mint ismeretes — 1954 elejével én vettem át. Ez a korszak tehát nem tekinthető még történelemnek, hanem csak jelennek, — így hát a történettudomány elveivel is ellenkeznie, ha ennek a szakasznak a problémáit magam kívánnám felvázolni. Egyelőre erről csak a szubjektivizmus légkörében, vagy a memoáriródalom műfajában nyilatkozhatnék, de engedjék meg, hogy kijelentsem, egyik sem áll szándékomban. Ezért a következő egyetlen megjegyzéssel szeretném zárni rövid exozemat: nyilván senki sem várta tőlem azt, hogy egy ilyen rövid időkeretben és az első megközelítés jellegével a leglényegesebb kérdések valamennyijére kiterjeszkedjek. Noha magam is tudatában vagyok a jelen összefoglalás hiányosságainak, mégis remélem, hogy a felvetett kérdések — mintegy a reprezentatív módszer analógiájára némi képet adnak annak az alapsokaság méretű megoldásra váró problémakörnek a nagyságrendjéről és karakterisztikumairól, amelynek alapján egy szaktanszék történetét ki lehet és megfelelő feltételek mellett ki is kell majdán részletesen dolgozni.

* * *

Az 1990-es évek elejéről visszatekintve döntő jelentősége van annak, hogy azt a harmickét évet, melyet Egyetemünk Statisztikai Tanszékének élén töltöttem, egy hatalmas korszakváltás határozta meg: az 1950-es évben bevezetett "szocialista" felsőoktatási kísérletre való áttérés és annak totálissá való kiépítési erőfeszítései, majd az 1960-as évek közepétől annak fellazulása, sőt helyenkénti felbomlása, — ha mindjárt sokszor az alapvető tendenciák túlélésével és esetenkénti érvényesítésével, mint párhuzamos tendenciákkal, voltak a meghatározó események. Ez az ún. "felsőoktatási reform" alapvető változást hozott az államtudományi és jogi felsőoktatásban, — döntően meghatározva a statisztikai tanszék helyzetét is.

1. Az a hamis — akkori — jelszó, hogy műszaki értelmiségre van szükség és nem jogászira, teljesen félreismerte a modern állam szakemberszükségletét

---

¹⁰ Surányi-Unger T.: *Mathematische Statistik für Wirtschaftler*, Jena, 1929. —Ez utóbbi tehát nem azonos nevezett korábbi tudományelméleti tanulmányával, — ua.: *A statisztikai módszer szerepe a közgazdaságtanban*, Budapest, 1928.

¹¹ Az Egyetemünk 50. éves jubileumára kiadott oktatói almanach nevezettet magának vallotta, — lásd József Attila Tudományegyetem — Szegedi Orvostudományi Egyetem: *Szegedi Egyetemi Almanach — 1929-1970*. Szeged, 1971., 43. p.

ezen a téren. A megszüntetett egy egyetemi állam- és jogtudományi kar és a három államosított egyházi jogakadémián kívül mindössze három egyetemi kar maradt és ezek struktúrájának ugyancsak ideológiai alapon való átalakítása még katasztrófálisabb helyzetbe hozta e nagymúltú intézményeket. Addig a kettős és részben bifurkálódó jellegű államtudományi és jogtudományi oktatás még nehezen, de valamennyire képes volt a jogi oktatás közgazdaságtani megalapozására, ha már nem is a korszerű színvonalon.

Az I. világháború tanulságai nyomán, a közgazdasági szempontok előtérbe nyomulásának hatására az állami életben a fejlett országok felsőoktatása "jogi és közgazdasági karokká" szervezte át a jogi felsőoktatást, — ezzel szemben az 1950-es szóban forgó "reform" az államtudományi tárgyakból egyedül a statisztikát hagyta meg, de csupán bevezető jellegű, azaz elsőéves tantárgyként, minden kapcsolódási lehetőség nélkül, a kritikai alapon álló államtudományokhoz. Így ez a szaktárgy segédtudományi szintre degradálódott, megfelelő közgazdaságtudományi háttér nélkül. Ennek a helyzetnek a konzekvenciáit évtizedeken át szenvedték el a statisztikai tanszékek mindhárom hazai karunkon: óraszámcsökkentés néha egészen az egy féléves oktatásig redukálva, — alacsonyabb évfolyamra szorítás —, a vizsgakövetelmények minimalizálása, — a szemináriumi keretben, illetve diákköri alapon való foglalkozás mellőzése voltak a főbb állomásai ennek a folyamatnak. Mindehhez természetesen a létszámleépítés, a költségvetéscsökkentés szinte automatikus következményeként járult, — éles ellentétben azzal a meghirdetett reformkoncepcióval, hogy most végre e karokon "valódi tanszékek" épülnek ki, megfelelő személyzettel és felszereltséggel. Ez utóbbi követelmény azonban a Magyar Tudományos Akadémia átszervezési koncepciójával is összefüggött.

Itt nem arról van elsősorban szó, hogy a régi tagok kiszűrése folytán egyetlen statisztikus akadémikus sem maradt e tudományos fellegráiban és új a mai napig nem is került be, hanem arról, hogy a köréje újonnan szervezett kutatóintézetek között sem volt ilyen. Amellett ezek az új intézetek kapták meg az egyetemek kutatási hiteleit abból az elgondolásból kiindulva, hogy az egyetemeknek csak oktatni kell és az új tudományos eredményeket az akadémiai intézetek "szállítják" részükre. Ez az oktatás az illetékes minisztérium és az állampárt oktatási osztálya által előírt és szigorúan ellenőrzött tematika alapján történhetett csak, a három kar oktatója általi közös kidolgozásban.¹² Ezt csak tetézte, hogy a jogászképzésben mutatókozó létszámhiányt úgy vélték elkerülni, hogy a meglévő három karon esti- és levelező oktatást vezettek be ugyanazzal az oktató létszámmal, — azaz három műszakban és legalább három-négyszeres hallgatói létszámmal és vizsgateherrel. Igaz, e helyzet folytán az "egyfős tanszék" kapott oktató-személyzetet, de a terheléshez képest alig változott a munkateher.

A kutatási koncepció hibás volta ellenére karunk oktatói nem voltak hajlandók lemondani az önálló tudományos kutatásról és publikálásról, melyhez

---

¹² Ezt az egyetemi jegyzetanyagot lásd a *Studia in Honorem Roberti Horváth Septuagenarii, Acta Univ., Szegediens., Jur. et Pol., Tom. XXXVI. Fasc. 1-20., Szeged, 1986. c.* kötetben *Horváth* Róbert tudományos munkáinak jegyzéke, IV. Egyetemi jegyzetek cím alatt. 297. p.

a kari Acta újraindítása adott lehetőséget. A statisztikai tudomány terén lényegesen nehezebb helyzet alakult ki azonban még a jogtudományénál is. A Központi Statisztikai Hivatalban ugyanis teljes őrségváltást hajtottak végre, s annak vezetése "államtitokként" kezdte a statisztikát művelni, teljhatalommal, ellenőrzését, cenzúráját az egyetemi oktatásra és kutatásra is kiterjesztve. A Statisztikai Tanszék így "kettős irányítás" alá került, a hivatalos oktatásügyi kormányzat mellett egy másik állami főhivatal is irányítási jogokkal rendelkezett felette.

2. Az 1956-os nemzeti forradalom fájdalmas elbukása ellenére jelentős változásokat tudott előidézni ezen a helyzeten, mind a tanszéki keret nagyobbodása, mind az oktatás önállóbbá válása, mind a tudományos kutatás lehetőségeinek javulása terén. A legfőbb eredményt mégis a tudományos "vasfüggöny" átszakadása jelentette: tíz évi bezártság után 1958-ban sikerült az első kelet-német és 1960-ban az első francia egyetemi és tudományos kapcsolatokat létrehozni és egy tudománytörténeti kutatási profil kialakításán keresztül tudományos fokozathoz is jutni.¹³

Az ekkoriban létrehozott új Magyar Közgazdasági Társaság keretében — szerény kezdetként — egy Statisztikai Szakosztály is alakult, legaktívabb csoportjával, a Statisztikatörténeti Szakcsoporttal, mely a KSH-hivatali cenzúrára a legsikeresebben tudta megkerülni. Az 1960-as évek második felétől az MTA egy statisztikai és egy népességtudományi bizottságot is szervezett, melyben az egyetemi oktatók is helyet kaptak, ha vezető szerephez sohasem jutottak is. Ekkor már történtek kísérletek karok szerint eltérő profilú oktatási specializációra is, a mi karunkon pl. gazdaságstatisztikai külön tananyag kialakítására, a közgazdasági műveltség hézagainak a pótlására, de az 1970-es évektől a közgazdasági egyetemi oktatás modernizálása ezeket a kezdeményezéseket ismételtelen nem engedte érvényesülni.¹⁴ A hivatalos statisztikai szolgálatban időközben nemzetközi szintű gárda nőtt fel, amely tudományos ambícióit is maximálisan kívánta érvényesíteni az e szolgálatban kialakult monopolhelyezeten keresztül, de a velük kialakuló verseny nem volt minden haszon nélkül a jogi kari statisztikai tanszékekre nézve sem. Főbb partnerüknek azonban a maximálisan kifejlesztett Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszékét tekintették az egész itt változó időszak alatt.

3. Az oktatási és tudományos cenzúra alóli felszabadulásban kétségkívül a nemzetközi oktatási és tudományos kapcsolatok kiépítése játszott a legemelő szerepét. Ebben nem annyira a régi kapcsolatok, mégcsak nem is a nyelvtudás, mint inkább a fennálló jogi, adminisztratív, ideológiai előírásokon és

---

¹³ Horváth R.: Hatvani István professzor (1718-1786) és a magyar statisztikai tudomány kezdetei. Budapest, 1963. 323. p. (A kandidátusi szinten elfogadott közgazdaságtudományi értekezés bővített változataként.)

¹⁴ Lásd a (12) alatti jegyzetben hiv.o.-on, Horváth R.: Gazdaságstatisztika, Állam- és Jogtudományi Karok, Egységes jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 197 p., azaz 12 szabvány-iv.

akadályokon való túllépés, az ehhez szükséges morális tartás és nem utolsósorban a nagyon is szerény fizetésből meghozott anyagi áldozatvállalás vált a döntő tényezővé, és ez hozott mind Egyetemünknek és volt Tanszékemnek, de személyemnek is sikereket, a nem ritka kudarcok ellenére. Így nemcsak számos külföldi egyetemi tanulmányútra, vendégprofesszori működésre, kongresszusi részvételre és publikálásra kerülhetett sor, de a külföldi partnerek itteni hasonló szerepléseire is.¹⁵

E kicsi tanszék híre a világban nem hagyott kívánnivalót, de ami legalább ilyen fontos, a joghallgatók generációi is viszonylag szívesen emlékeztek erre a statisztikai oktatásra vissza még sok év múltán is, éppen a "keveset, de jól" oktatási elv sikereként, melyet az egyetemi színvonal érdekében az előadásokon sikerült "feljavítani". Ez az elv nemcsak a küzdelmes szakaszban, de a jövőben is segíthet utat mutatni, — különösen akkor, ha az itt vázolt korszak tanulságaival is párosul.

RÓBERT HORVÁTH

THE HISTORY OF THE CHAIR OF STATISTICS OF SZEGED UNIVERSITY

(Summary)

The paper is giving its main outlines for the period between 1921 and 1954. It was in 1921 that the Francis Joseph University of Kolozsvár (actually Cluj in Romania) fled to Szeged and began to function under his founders name. After some theoretical remarks on institutional history, the paper is analysing the activities of the leaders of chair, notably those of professors *Dezső Laky* (1921-26), *Theo Surányi-Unger* (1926-1939) and *Károly Schneller* (1939-1953), from the point of view of teaching and research. In the last part the author is recalling in a form of epilogue his main similar problems during the difficult period of Hungarian socialist experiment just collapsing after the end of his functioning as leader of chair (1954-1986).

---

¹⁵ Lásd a (12) alatt id. kiadv.-ban Jean *Bouinot*, Jacques *Duparquier*, Alfred *Sauvy* és Jean *Stoetzel* feljárnlott tanulmányait, 47. és k., 81. és k., 251. és k., valamint 257. és k. p.